

ایمنی کتابخانه‌های تابعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

فاطمه ذبیحی فریدیان^{۱*}، جواد بشیری^۲

۱- کارشناس ارشد مؤسسه آموزش عالی علمی- کاربردی جهاد کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

۲- عضو هیئت علمی مرکز فناوری اطلاعات و اطلاع‌رسانی کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۳۰

چکیده

هدف: هدف این پژوهش بررسی وضعیت ایمنی در کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تحقیقاتی زیرمجموعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی در مواجهه با بلایای طبیعی و غیرطبیعی است.

روش‌شناسی پژوهش: برای انجام پژوهش از روش پیمایش توصیفی استفاده شده است. ۱۰۴ کتابخانه تخصصی مؤسسات و مراکز تابعه سازمان جامعه آماری پژوهش را شکل داده‌اند. با استفاده از پرسشنامه داده‌های پژوهش گردآوری شده و با استفاده از نرم‌افزار اس‌پی‌اس‌اس تجزیه و تحلیل شده است. برای ترسیم نمودارها و جداول موردنیاز از نرم‌افزار اکسل استفاده شده است.

یافته‌ها: نتایج نشان داد در مقابل بلایای طبیعی فقط ۴۴ درصد ساختمان‌های کتابخانه‌ها از شرایط مناسبی برخوردارند. ۵۴ درصد از ساختمان‌های کتابخانه‌ها در برابر زلزله احتمالی و ۶۸ درصد در برابر طوفان مقاومت دارند. ۸۶ درصد از کتابخانه‌ها به هیچ‌گونه سیستم اعلام‌خطری مجهز نیستند و بیش از ۹۰ درصد آن‌ها فاقد راه‌های خروج اضطراری و بیش از ۹۲ درصد فاقد پوشش بیمه هستند. ۳۵ درصد از کارکنان کتابخانه‌ها دوره کامل یا اولیه آموزش اطفای حریق را فراگرفته‌اند. ۹۴ درصد از کتابخانه‌ها برای مقابله با بحران هیچ برنامه مدونی ندارند.

نتیجه‌گیری: به‌طور کلی اکثر کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تحقیقاتی تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی و بلایای غیرطبیعی (انسان‌ساخت) آمادگی لازم را ندارند و مدیریت بحران در آن‌ها ضعیف است.

کلیدواژه‌ها: مدیریت بحران، کتابخانه‌ها، سیل، زلزله، طوفان، آتش‌سوزی، ایمنی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی.

مقدمه

کتابخانه‌ها مکانی برای حفظ و نگهداری میراث فرهنگی و دانش بشری هستند و همواره در معرض خطر و آسیب قرار دارند. بلایای طبیعی و غیرطبیعی (انسان‌ساخت)، گاهی صدمات جبران‌ناپذیری به مجموعه‌های علمی (که گاهی منابع منحصر به فردی را دربر دارند) وارد می‌کنند و باعث می‌شوند منابع علمی آسیب ببینند و یا برای همیشه از بین بروند. مدیریت بلایای طبیعی می‌تواند در جلوگیری یا کاهش این خسارات نقش مؤثری داشته باشد. علاوه بر حوادث طبیعی همچون سیل و زلزله، برخی از حوادث نیز بر اثر اقدامات سهل‌انگارانه و یا عمدی انسان رخ می‌دهد که از آن به‌عنوان حوادث غیرطبیعی یا انسان‌ساخت یاد می‌شود مانند آتش‌سوزی، سرقت منابع، هک کردن و مخدوش نمودن اطلاعات. حوادثی از این دست هزینه‌های مالی زیادی بر جامعه تحمیل می‌کند و چه بسا منابعی که در این حوادث از بین می‌رود، جنبه‌های تاریخی داشته و به هیچ وجه قابل جایگزین نباشند.

مهم‌ترین گام برای مقابله با سوانح و بلایا این است که فرض کنیم سوانح و بلایا احتمالاً می‌توانند برای همه ما اتفاق بیفتند، در نتیجه باید برنامه‌ریزی کنیم. هر کتابخانه، آرشیو و مخزن نگهداری از منابع اطلاعاتی باید برنامه‌ای برای مقابله با سوانح و بلایا داشته باشد. این برنامه باید دو بخش پیش‌گیری از سوانح و بلایا (آمادگی پیش از سانحه) و اقدام به‌موقع در هنگام بروز سانحه و کنترل و نجات پس از بروز واقعه را دربر داشته باشد (نیکنام، ۱۳۷۲).

برنامه‌ریزی برای پیش‌گیری از وقوع حادثه مهم‌ترین بخش مدیریت بحران است، چراکه دربردارنده اهداف و راهبردهای حفاظت پیشگیرانه است و شامل اقداماتی برای به حداقل رساندن خطرات مهارشونده است. مقاوم کردن ساختمان در برابر زمین‌لرزه، استفاده از مواد و مصالح مناسب، نظارت بر شرایط محیطی، آموزش مرتب کارکنان، استفاده از تجهیزات مناسب، دستگاه‌های امنیتی، کاربرد سامانه هواساز مناسب، استفاده

از قفسه‌های مناسب و اقدامات تکمیلی دیگر در از مقوله‌های پیشگیرانه است (محسنیان، ۱۳۸۸). برای آمادگی کتابخانه‌ها در مقابله با بحران، لازم است تمهیدات زیر اندیشیده شود:

- ۱) تدوین دستورالعمل (دستورالعمل باید خوانا، محققانه، سازمان‌یافته، و موجز و مرتبط با نیازهای محلی باشد)؛
- ۲) روش‌های تخلیه و اقدامات احتیاطی (از روش‌های تخلیه در وضع اضطرار خلاصه‌ای تهیه شود)؛
- ۳) اولویت‌ها (اطلاعات در مورد مهم‌ترین یا باارزش‌ترین قسمت هر ساختمان یا بخشی از آن موجود باشد)؛
- ۴) نظام‌های رایانه‌ای (اطلاعات فنی کافی برای نظام‌های رایانه‌ای در دسترس باشند)؛
- ۵) افراد اصلی (فهرستی از افراد کلیدی که احتمالاً در واکنش به حادثه درگیر هستند تهیه شود)؛
- ۶) آموزش کارکنان (ممکن است لازم باشد آموزش کارکنان را با همکاری کتابخانه‌های دیگر سازمان‌دهی کرد)؛
- ۷) شرایط پوشش بیمه کتابخانه، ساختمان‌ها و مواد بررسی شود (اشمن، ۱۳۸۰).

در صورت بروز هرگونه حادثه، اقدامات زیر ضروری است:

- اطمینان از ایمنی کارکنان؛
- ارزیابی سریع وضعیت موجود؛
- حفاظت مجموعه از آسیب بیشتر؛
- ایجاد ثبات کاری در محیط؛
- ارزیابی جامع و صحیح از میزان خسارات وارد شده به مجموعه؛

• شناسایی انواع مواد آسیب‌دیده و برآورد مقادیر آن و شناسایی ماهیت آسیب.

پس از وقوع حادثه و کنترل آن، مرحله بازسازی و مرمت مجموعه فرامی‌رسد. در این مرحله، مهم‌ترین اقدام نجات دادن مواد و منابع به طریقی است که هزینه بازسازی و مرمت بعدی به حداقل برسد. هنگام آب‌گرفتگی مخزن، در اولین اقدام باید آب را کد ساختمان تخلیه شود تا بتوان به مواد آسیب‌دیده رسیدگی

ایمینی این کتابخانه‌ها در مواجهه با بلایای طبیعی و غیرطبیعی مانند سیل، زلزله، طوفان و آتش‌سوزی، انجام شده است.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با مدیریت بحران پژوهش‌های زیادی انجام شده است که در اینجا به برخی از مهم‌ترین و تازه‌ترین موارد در داخل کشور و سایر کشورها اشاره می‌شود. رقابی (۱۳۷۷) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی شرایط ایمینی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران» شرایط ایمینی و شناخت نقاط قوت و ضعف ۱۸ کتابخانه را بررسی کرده است. در این پژوهش ایمینی ساختمان کتابخانه‌ها در مقابل بلایایی نظیر سیل، زلزله، آب‌گرفتگی و آتش‌سوزی بررسی شده است. نتایج پژوهش نشان داد که کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران از نظر شرایط ایمینی ساختمان، نیروی انسانی، منابع و اعضاء در وضعیت مناسبی قرار ندارند. نیکنام (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت حفاظت و نگهداری مواد کتابخانه‌های ایران» ۶۲۸ کتابخانه (عمومی، دانشگاهی، تخصصی و آموزشگاهی) را بررسی کرده است. نتایج این پژوهش نشان داد که اکثر کتابخانه‌ها از تجهیزات ایمینی لازم برای حفاظت از منابع مکتوب برخوردار نبودند. انباشتگی کتاب‌ها به صورت متراکم ضریب نامنی مجموعه‌ها را افزایش می‌دهد. ساختمان بیشتر کتابخانه‌ها با کاربری کتابخانه ساخته نشده بود، بیشتر کتابخانه‌ها بیمه نبوده و از طرح مقابله با سوانح و بلایای طبیعی و نظام‌های هشداردهنده و اعلام‌خطر حریق برخوردار نبودند. شعبانی و مرجانی (۱۳۸۷) پژوهش خود را درباره «ایمینی کتابخانه‌های تابعه سازمان آستان قدس رضوی از دیدگاه مسئولان» انجام داده‌اند. آن‌ها نتیجه می‌گیرند که عمده کتابخانه‌های تابعه سازمان به کپسول آتش‌نشانی مجهز بودند اما دیگر تجهیزات چندان جدی گرفته نشده‌اند. از نظر مدیران، کتابخانه‌ها در مقابله با سیل فاقد هرگونه امکاناتی بوده‌اند. درنهایت این که همه کتابخانه‌ها برنامه مدون و مکتوبی برای مقابله با سوانح و بلایا نداشته‌اند. حسینی (۱۳۸۸)

کرد. باید نسبت به قطع گرما و باز کردن در و پنجره‌ها اقدام شود (اشمن، ۱۳۷۲). در بازسازی منابع می‌توان از شیوه‌های خشک کردن، در معرض هوا قرار دادن، رطوبت‌زدایی و منجمدسازی استفاده کرد.

کتابخانه‌های واحدهای تابعه سازمان به دو گروه مؤسسات و مراکز تحقیقاتی و مؤسسات و مراکز آموزشی تقسیم می‌شوند. کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تحقیقاتی مانند مؤسسه تحقیقات پسته، پنبه و مرکبات، معمولاً تخصصی هستند. این گونه کتابخانه‌ها دارای مجموعه‌های غنی و منحصر به فردی از منابع اطلاعاتی تخصصی شامل کتاب‌ها، اسناد و مدارک و گزارش‌های نهایی طرح‌های تحقیقاتی در حوزه موضوعی خود هستند. مؤسسات و مراکز آموزشی نیز شامل مؤسسه آموزش عالی علمی - کاربردی جهاد کشاورزی که در تهران مستقر است و مراکز آموزشی که در مراکز استان‌ها فعالیت دارند. بیشتر مراکز آموزشی فعالیتی چندمنظوره دارند و هم‌زمان دوره‌های آموزشی علمی - کاربردی کشاورزی (در مقطع کاردانی و کارشناسی) و دوره‌های آموزشی دبیرستانی رشته کشاورزی را برگزار می‌کنند. علاوه بر این، در مراکز آموزشی دوره‌های آموزشی ترویجی متناسب با نیازهای آموزشی روستائیان و کارکنان بخش کشاورزی و آموزش‌های ضمن خدمت کارکنان سازمان نیز برگزار می‌شود. کتابخانه‌های این مراکز منابع اطلاعاتی متنوعی را در اختیار دارند و عمده‌ترین جامعه استفاده‌کننده آن‌ها دانشجویان و دانش‌آموزان و مروجان بخش کشاورزی هستند. وجه مشترک کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تحقیقاتی و آموزشی این است که به دلیل ماهیت کشاورزی آن‌ها و نیاز به عرصه‌های کشاورزی برای تحقیق و آموزش، اکثراً در حومه شهرها واقع شده‌اند و گاهی چند کیلومتر از شهر فاصله دارند. بر این اساس وضعیت ایمینی کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تحقیقاتی زیرمجموعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی از حساسیت و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش با هدف بررسی میزان

ایمنی کلیدهای برق اشاره می‌کند. این سند برای پیش‌گیری از سرقت، استفاده از دروازه‌های امنیتی در مسیر ورود و خروج کتابخانه و وجود زنگ‌های خطر در کنار درب‌های ورود و خروج برای افزایش ایمنی کتابخانه را لازم می‌داند. وارلاموف و پلاسارد (۲۰۰۴) در پژوهشی وضعیت برنامه‌ریزی برای مقابله با سوانح و بلایا در کتابخانه‌های ملی کشورهای شرکت‌کننده در کنفرانس ایفلا را بررسی کردند. از تعداد ۱۷۷ شرکت‌کننده در کنفرانس ایفلا تا آن تاریخ، تنها ۷۳ سازمان به پرسشنامه پاسخ دادند که ۳۹ سازمان از ۷۳ سازمان پاسخ‌دهنده اعلام کردند در کتابخانه‌های خود برای مقابله با سوانح و بلایا برنامه مدونی دارند (حدود ۵۳٪) و تعداد ۲۸ کشور برنامه مدونی نداشته‌اند اما قصد دارند برنامه‌ای را تدوین و اجرا کنند. ۶ کشور اعلام کرده بودند برای مقابله با سوانح و حوادث هیچ برنامه‌ریزی ندارند. ماتیوس (۲۰۰۷) در یک پروژه تحقیقاتی با عنوان «حفاظت از میراث در معرض خطر: مدیریت فاجعه در آرشیوهای بریتانیا، کتابخانه‌ها و موزه‌ها» در دانشگاه جان مورز لیورپول که از مارس ۲۰۰۵ تا اکتبر ۲۰۰۶ اجرا شد به این نتیجه رسید که میراث فرهنگی موزه‌ها، کتابخانه‌ها و آرشیوها در معرض بلایای طبیعی و انسان‌ساخته قرار دارند و این مسئله ممکن است به مجموعه‌های منحصربه‌فرد آسیب وارد آورده و یا برای همیشه از دست بروند. اما با مدیریت صحیح بلایا می‌توان از خسارات جلوگیری کرد یا آن را کاهش داد. آزیگبا و رادت (۲۰۰۸) در مقاله‌ای پژوهشی با عنوان «چشم‌انداز بین‌المللی: برنامه کنترل بحران برای کتابخانه‌های دانشگاهی غرب آفریقا» که بر اساس یافته‌های یک نظرسنجی از مدیریت حوادث در ۱۲ کتابخانه دانشگاهی در غنا به رشته تحریر درآمده بود نتیجه می‌گیرد که اکثر کتابخانه‌های دانشگاهی کشور غنا برای مدیریت بحران برنامه مدونی ندارند و برای ترمیم منابع اطلاعاتی آسیب‌دیده نیز نیروی انسانی کافی و آموزش‌دیده موجود نیست. موریس (۲۰۰۸) در مقاله‌ای پژوهشی با عنوان «مدیریت کتابخانه از خطر آتش‌سوزی» اشاره می‌کند که بر اساس عواملی مانند نوع کتابخانه، ساختمان و

در پژوهش خود با عنوان «بررسی میزان آمادگی مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری در زمینه مدیریت بحران زلزله احتمالی شهر تهران» نتیجه می‌گیرند که بیشترین میزان آمادگی مدیران در نگهداری از فایل‌های پشتیبان اطلاعات است و در زمینه‌های ایمن‌سازی ساختمان و تزئینات و چیدمان و حوادث بعد از زلزله از آمادگی کافی برخوردار نیستند. محمدی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت بحران در کتابخانه‌های عمومی منطقه ۱۰ شهر تهران» به این نتیجه رسید که کتابخانه‌های این منطقه به توجه بیشتر مسئولان برای ایمن‌سازی نیاز دارند. همچنین، آموزش کارکنان موضوعی مهم در پیش‌گیری از حوادث و کاهش خسارات است و بهره‌گیری از دستگاه‌های اعلام و اطفای حریق در جلوگیری از آتش‌سوزی‌های بزرگ و خسارت‌های سنگین نقش بسیار مهمی بر عهده دارد.

بوچان (۱۹۹۸) در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی برای مقابله با سوانح» کتابخانه‌های دانشگاهی کانادا را بررسی کرده است. از نتیجه می‌گیرد که برنامه‌ریزی و آمادگی در برابر سوانح از عناصر حفاظت پیشگیرانه به شمار می‌آید و یک برنامه مکتوب و مدون مهم‌ترین گام در آمادگی برای مقابله با سوانح و بلایا است. لئو (۱۹۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «حفاظت از مواد کتابخانه در چین: مشکلات و راه‌حل‌ها» اشاره می‌کند که برای حفاظت از آثار باستانی و نگهداری از آن‌ها، اقدامات احتیاطی در مقابل قارچ‌ها و حشرات، جلوگیری از رطوبت و آسیب رسیدن به آثار طی ۳۰۰ سال تمدن چینی از روش‌های مختلفی استفاده شده است. با این وجود در سال‌های اخیر تعداد زیادی از ساختمان کتابخانه‌ها در انواع و اندازه‌های مختلف به سبک جدید ساخته شده و یک چارچوب عملی برای حفاظت از منابع ارائه شده است. کتابخانه عمومی یوسی دیوبس (۲۰۰۲) سندی با عنوان «ایمنی و حفاظت کتابخانه» در راستای مسائل ایمنی و امنیتی کتابخانه خود تدوین کرده است که در آن به ایمنی در و پنجره، وجود زنگ‌های خطر، روش‌شنایی قسمت‌های مختلف کتابخانه و

تهیه پرسشنامه، با جستجو در منابع چاپی و غیر چاپی و مراجعه به پرسشنامه‌های مشابه سوالات تدوین شده است. ساختار اصلی پرسشنامه این پژوهش، بر اساس پرسشنامه موجود در کتاب مدیریت بحران در آرشیوها، کتابخانه‌ها و موزه‌ها ویرایش گراهام متیوس^۱، ایوان اسمیت^۲ و جما ناولس^۳ طراحی شده است. برای سنجش پایایی پرسشنامه از آزمون ضریب آلفای کرون باخ در نرم‌افزار آماری اس پی اس استفاده شد که عدد ۰/۷۸۳. به دست آمده نشان‌دهنده اعتبار بالای پرسشنامه است. پرسشنامه ارسالی به کتابخانه‌ها در طیف لیکرت و حاوی ۴۴ سؤال است که بر مبنای ۵ گروه اصلی سوالات شامل: (الف) کیفیت و موقعیت ساختمان کتابخانه، ۶ پرسش؛ (ب) آمادگی کتابخانه در برابر آتش‌سوزی، ۱۲ پرسش؛ (پ) آمادگی کتابخانه در برابر حوادث غیرمترقبه (زلزله، طوفان، سیل و آب‌گرفتگی، ۹ پرسش؛ (ت) آمادگی کارکنان در مقابله با بحران در کتابخانه‌ها، ۴ پرسش؛ (ث) آمادگی کتابخانه در برابر آسیب‌دیدگی منابع دیجیتال (مرکز دیتا سرورهای کتابخانه، نرم‌افزارها و...)، ۱۳ پرسش تنظیم شده است. بنابراین، در پرسش‌های چهارگزینه‌ای این پرسشنامه، تشخیص مدیر کتابخانه از وضعیت مورد پرسش، ملاک ارزیابی و سنجش قرار گرفته است.

جامعه آماری پژوهش حاضر ۱۰۴ کتابخانه است که کتابخانه مرکزی کشاورزی (مستقر در تهران، ستاد سازمان) و کتابخانه‌های مؤسسات، پژوهشکده‌ها و مراکز ملی تحقیقاتی و آموزشی زیرمجموعه سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی مستقر در مراکز استان‌ها و شهرهای مختلف سراسر کشور را دربر می‌گیرد.

یافته‌های پژوهش

در ارتباط با پرسش‌های اساسی پژوهش شماره ۱ (آیا ساختمان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی (سیل، زلزله، طوفان) از کیفیت و موقعیت مناسبی

تجهیزات منابع موجود، تعداد کارمندان، بودجه اختصاص یافته، برنامه‌ریزی مدیران و غیره ممکن است مسئله مدیریت امنیت در کتابخانه‌های مختلف با هم متفاوت باشند.

پژوهش‌های فراوانی در ایران و خارج در زمینه حوادث و بلایای طبیعی و غیرطبیعی و شیوه مقابله با آن‌ها انجام شده است، اما نکته مشترک اکثر آن‌ها به خصوص موارد داخلی آن است که اکثر کتابخانه‌ها برای مقابله با بحران و بلایای طبیعی و غیرطبیعی برنامه و طرح مدون و خاصی ندارند. بنابراین، تشکیل و تقویت کمیته‌های بحران، برنامه‌ریزی برای مقابله با بحران، تدوین برنامه‌های پیش‌گیری از سوانح و حوادث غیرمترقبه، برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه بحران، و برگزاری مانورهای افزایش آمادگی برای مقابله با بحران‌های احتمالی اموری بسیار ضروری هستند.

پرسش‌های اساسی پژوهش

۱) آیا ساختمان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی (سیل، زلزله، طوفان) از کیفیت و موقعیت مناسبی برخوردارند؟

۲) آیا کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی (سیل، زلزله، طوفان) و غیرطبیعی یا انسان‌ساخت (آتش‌سوزی، آب‌گرفتگی و ...) از آمادگی لازم برخوردارند؟

۳) وضعیت کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان از نظر پوشش بیمه‌ای چگونه است؟

۴) آیا کارکنان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی و غیرطبیعی یا انسان‌ساخت دوره‌های آموزشی لازم را گذرانده‌اند؟

۵) آیا کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مدیریت بحران برنامه‌ای مدون دارند؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به روش پیمایشی از نوع توصیفی انجام شده و برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شده است. برای

1. Matthews, Graham
2. Smith, Yvonne
3. Knowles, Gemma

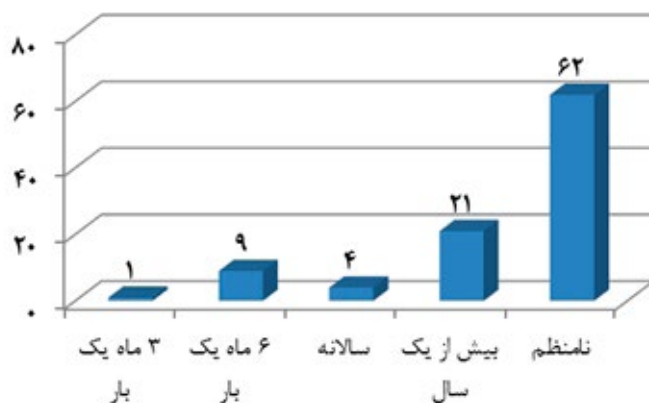
برخوردارند؟) و شماره ۲ (آیا کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی (سیل، زلزله، طوفان) از

آمادگی لازم برخوردارند؟) داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها در جدول ۱ و نمودارهای ۱ و ۲ ارائه است:

جدول ۱. کیفیت و موقعیت ساختمان کتابخانه‌ها و میزان آمادگی آن‌ها برای مقابله با بلایای طبیعی و غیرطبیعی

بله		خیر		ساختمان کتابخانه‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴۴/۳	۴۳	۵۵/۷	۵۴	مناسب بودن کیفیت و موقعیت ساختمان کتابخانه‌ها
۹/۳	۹	۹۰/۷	۸۸	داشتن راه‌های خروج اضطراری
۴۴/۳	۴۳	۵۵/۷	۵۴	آمادگی برای مقابله با سیل
۵۳/۶	۵۲	۴۶/۴	۴۵	آمادگی برای مقابله با زلزله
۶۸	۶۶	۳۲	۳۱	آمادگی برای مقابله با طوفان

اطلاعات نمودار ۱ نشان می‌دهد که بر اساس نظر مدیران کتابخانه‌ها، از مجموع ۹۷ کتابخانه مورد بررسی در این پژوهش تعداد ۸ کتابخانه از لحاظ استحکام و ایمنی بنا دارای وضعیت عالی هستند. وضعیت ۴۵ کتابخانه خوب و ۳ کتابخانه نیز ضعیف هستند.

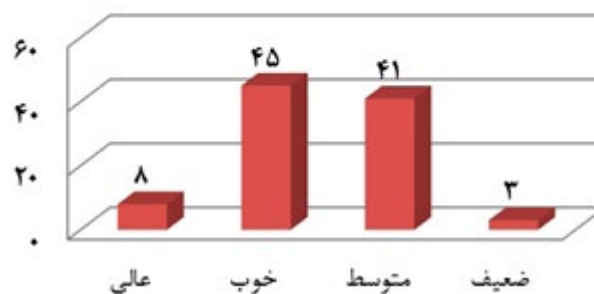

نمودار ۲. کنترل پی و پایه‌های ساختمان

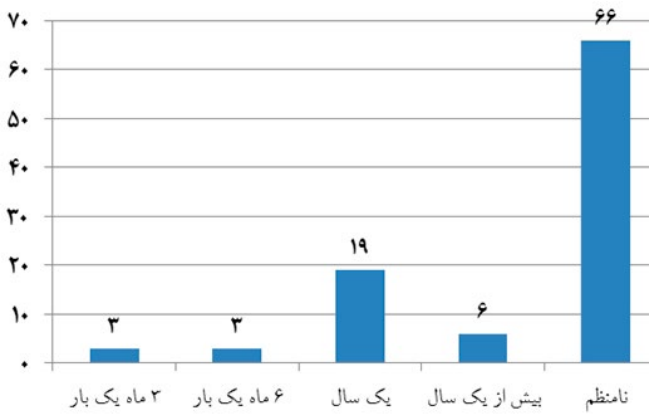
با توجه به اطلاعات نمودار ۲، تنها یک کتابخانه در مؤسسات و مراکز تابعه سازمان هر ۳ ماه یک بار و منظم پایه‌های ساختمان را بررسی و کنترل می‌کند. ۶۲ کتابخانه (۹۱/۶۳ درصد) به طور نامنظم پی و پایه‌های ساختمان را پیش می‌کنند.

با استناد به اطلاعات جدول ۱، تعداد ۴۳ کتابخانه (۴۴/۳ درصد) از مجموع ۹۷ کتابخانه مورد مطالعه از نظر کیفیت و موقعیت از ساختمان مناسبی برخوردارند و ساختمان ۵۴ کتابخانه (۵۵/۷ درصد) فاقد شرایط مناسب هستند. از این تعداد، فقط ۹ کتابخانه دارای راه‌های خروج اضطراری و ۸۸ کتابخانه یعنی ۹۰/۳ درصد فاقد راه‌های خروج اضطراری هستند. ۴۴/۳ درصد از کتابخانه‌ها در مقابل سیل مقاومت لازم را دارند و ۵۵/۷ درصد از شرایط مناسبی در مقابل سیل برخوردار نیستند. ۵۳/۶ درصد از ساختمان کتابخانه‌ها در برابر زلزله مقاومت دارند و حدود نیمی از کتابخانه‌ها یعنی ۴۶/۴ درصد آن‌ها در برابر زلزله مقاومت لازم را ندارند. همچنین ۶۸ درصد از کتابخانه‌ها در برابر طوفان استحکام لازم را دارند و ۳۲ درصد استحکام لازم را ندارند.

استحکام و ایمنی بنا

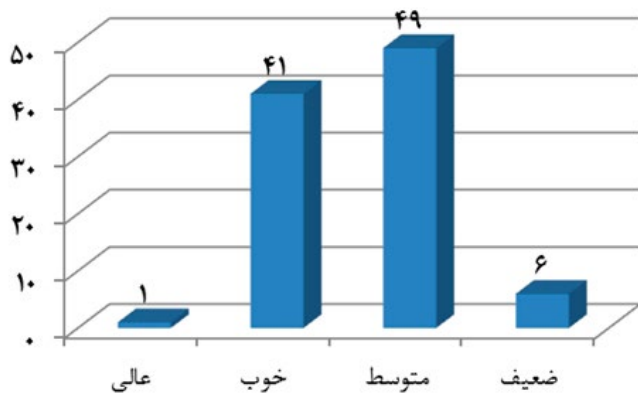

نمودار ۱. تعداد استنادها بر اساس انواع اطلاعاتی

نمودار ۴. بازبینی مرتب وسایل کشف خودکار آتش‌سوزی

نمودار ۴ نشانگر آن است که در ۳ کتابخانه هر ۳ ماه یک‌بار وسایل کشف خودکار آتش‌سوزی بازبینی می‌شود و در ۶۶ کتابخانه این وسایل به صورت نامنظم بازبینی نمی‌شوند.

نمودار ۵. وضعیت سیم‌کشی برق ساختمان

نمودار ۵ نشان می‌دهد که وضعیت سیم‌کشی برق ساختمان فقط در یک کتابخانه عالی است و در ۵۵ کتابخانه متوسط و ضعیف گزارش شده است.

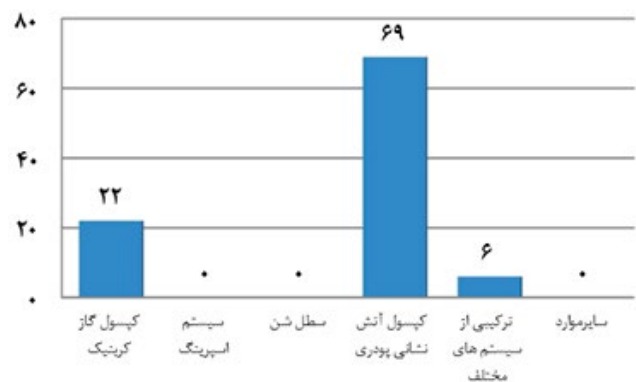
آمادگی کتابخانه‌ها در مقابله با بلایای غیرطبیعی یا انسان‌ساخت

در جدول ۲ و نمودارهای ۳ الی ۷ وضعیت کتابخانه‌های تابعه سازمان برای مقابله با بلایای غیرطبیعی ارائه شده است:

جدول ۲. سیستم اعلام‌خطر کتابخانه‌ها

درصد	فراوانی	دستگاه‌های اعلام‌خطر
۰	۰	دستگاه‌های اعلام‌خطر حرارتی
۹/۲۸	۹	دستگاه‌های حساس به دود
۳/۰۹	۳	ترکیبی از هر دو
۱/۰۳	۱	سایر موارد
۸۶/۶۰	۸۴	هیچ کدام
٪۱۰۰	۹۷	جمع

جدول ۲ نشان می‌دهد که هیچ‌یک از کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان، سیستم اعلام‌خطر حرارتی ندارند. ۹/۲۸ درصد به سیستم حساس به دود مجهز هستند. در ۸۴ کتابخانه (۸۶/۶۰ درصد) هیچ نوع سیستم اعلام‌خطری وجود ندارد.

نمودار ۳. دستگاه‌های اطفای حریق

نمودار ۳ نشان می‌دهد که فقط ۲۲ کتابخانه از کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان به کپسول گاز کربنیک و ۶۹ کتابخانه به کپسول آتش‌نشانی پودری مجهز هستند. تجهیزات اسپرینگ و سطل شن در هیچ کتابخانه‌ای گزارش نشده است.

جدول ۳. وضعیت بیمه کتابخانه‌ها در مقابل حوادث احتمالی

بیمه کتابخانه‌ها	فراوانی	درصد
دارای پوشش بیمه	۷	۷/۲
فاقد پوشش بیمه	۹۰	۹۲/۸
جمع	۹۷	٪۱۰۰

آموزش کارکنان کتابخانه برای مدیریت بحران

جدول ۴ نشان می‌دهد که ۳۵ درصد کارکنان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان، در دوره آموزش استفاده از وسایل اطفای حریق موجود در کتابخانه شرکت کرده‌اند اما بیش از نیمی از کارکنان کتابخانه‌ها یعنی ۶۴/۹ درصد اصلاً آموزشی در این زمینه ندیده‌اند. تنها ۱۸/۶ درصد کارکنان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان، دوره آموزش استفاده از کمک‌های اولیه را فرا گرفته‌اند. نکته قابل توجه آن است که هیچ‌یک از کارکنان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان تاکنون در دوره‌های آموزشی مقابله با سیل و آب‌گرفتگی شرکت نکرده‌اند.

جدول ۴. وضعیت آموزش کارکنان برای مقابله با بحران

آموزش کارکنان برای مقابله با بحران	بله	خیر
	درصد	فراوانی
استفاده از وسایل اطفای حریق	۳۵	۶۳
کمک‌های اولیه	۱۸	۷۹
عملیات آب‌گرفتگی	۰	۹۷

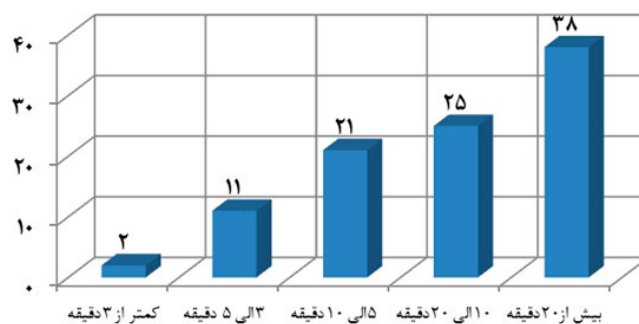
برنامه مدون کتابخانه برای مدیریت بحران

اطلاعات مندرج در جدول ۵ نشان می‌دهد که ۴/۱۲ درصد از کتابخانه‌های مورد بررسی، برای مقابله و کنترل بحران‌ها برنامه مدون دارند و در ۹۵/۸۸ درصد از کتابخانه‌ها، برنامه‌ای برای مقابله با بحران وجود ندارد.

نمودار ۶. جنس قفسه‌های کتابخانه

نمودار ۶ نشان می‌دهد که در کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان، در اکثر موارد (۸۵ کتابخانه) جنس قفسه‌ها از چوب است.

نمودار ۷. فاصله تقریبی کتابخانه‌ها از ایستگاه آتش‌نشانی

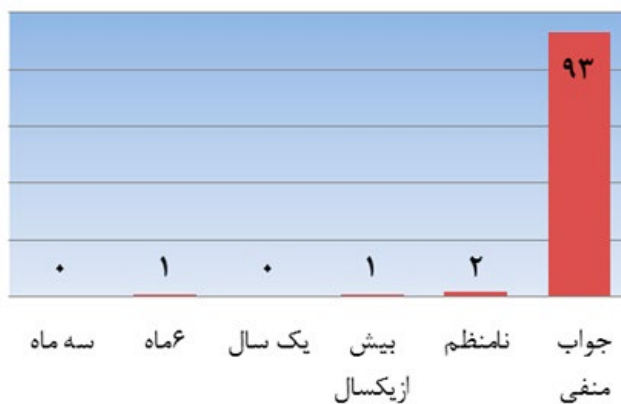
نمودار ۷ نشانگر آن است که تنها ۲ کتابخانه از کتابخانه‌های مورد مطالعه، کمتر از ۳ دقیقه با ایستگاه آتش‌نشانی فاصله دارند و ۳۸ کتابخانه بیش از ۲۰ دقیقه از ایستگاه آتش‌نشانی فاصله دارند.

پوشش بیمه‌ای کتابخانه‌ها

جدول ۳ نشان می‌دهد که تنها ۷/۲ درصد از کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان در مقابل حوادث احتمالی بیمه هستند و ۹۲/۸ درصد از پوشش بیمه برخوردار نیستند.

جدول ۵. وجود برنامه مدون برای مقابله با بحران

برنامه مقابله با بحران	فراوانی	درصد
بلی	۴	۴
خیر	۹۳	۹۶
جمع	۹۷	۱۰۰

نمودار ۸. فاصله زمانی روزآمد کردن برنامه مدیریت بحران

نمودار ۸ بیانگر آن است که در کتابخانه‌هایی که برنامه مقابله با بحران وجود دارد، فقط یک کتابخانه هر ۶ ماه یک‌بار برنامه‌های خود را بازنگری و روزآمد می‌کند. ۹۳ کتابخانه با اعلام پاسخ منفی، مشخص کرده‌اند هیچ برنامه مقابله با بحران و در نتیجه روزآمدسازی ندارند.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه کتابخانه‌ها به‌عنوان مراکز اطلاع‌رسانی جایگاه و نقش بسیار مهمی در پیشبرد اهداف علمی و پژوهشی دارند و حفظ و حراست از منابع اطلاعاتی موجود در هر کتابخانه وظیفه خطیر و حساسی است که همه مدیران و کارکنان کتابخانه‌ها باید با آشنایی با اصول مدیریت بحران، به‌درستی از عهده صیانت از این منابع برآیند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اگرچه منابع اطلاعاتی برای انجام پژوهش‌ها و مطالعات علمی پژوهشگران از اهمیت زیادی برخوردار است، اما از نظر مدیران مؤسسات و مراکز تابعه سازمان، حفظ و نگهداری این منابع اولویت چندانی ندارد. بر اساس اطلاعات به‌دست آمده در این پژوهش وضعیت

و موقعیت ساختمان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی و غیرطبیعی، مناسب نیست و بیش از نیمی (۵۴ درصد) از ساختمان کتابخانه‌ها برای کاربری‌های دیگر اداری مانند سالن غذاخوری، انبار و غیره ایجاد شده بودند و به دلیل نداشتن مکانی ویژه برای کتابخانه، به کتابخانه اختصاص داده شده است. ساختمانی که با هدف و کاربری کتابخانه طراحی و ساخته نشده باشد، علاوه بر اینکه محیطی آرام و دل‌نشین برای مطالعه و پژوهش مراجعین فراهم نخواهد کرد، در صورت بروز هرگونه حادثه‌ای، امدادسانی و نجات کارکنان و منابع اطلاعاتی را نیز با مشکل مواجه خواهد کرد. به‌عنوان مثال بیش از ۹۰ درصد از کتابخانه‌های مورد مطالعه، فاقد راه‌های خروج اضطراری هستند. بنابراین، در صورت بروز حوادثی مانند آتش‌سوزی یا آب‌گرفتگی، نه تنها امکان خارج کردن به موقع منابع اطلاعاتی وجود ندارد، بلکه ممکن است جان کارکنان کتابخانه نیز به خطر بیفتد. در میان پژوهش‌هایی که در پیشینه پژوهش معرفی شدند، نتایج پژوهش نیکنام (۱۳۸۱) مبنی بر اینکه "ساختمان بیشتر کتابخانه‌ها با کاربری کتابخانه ساخته نشده است"، با نتایج پژوهش حاضر همخوانی بیشتری دارد.

به‌نظر مدیران کتابخانه‌های مورد بررسی، تنها ۸ درصد از کتابخانه‌ها از لحاظ استحکام ساختمان کتابخانه وضعیت عالی دارند و نیمی از کتابخانه‌ها شرایط متوسط یا ضعیفی دارند. با توجه به زلزله‌خیز بودن کشور، این موضوع کتابخانه‌ها را بسیار آسیب‌پذیر می‌سازد. بیشتر پژوهش‌هایی که در زمینه ایمنی کتابخانه‌ها در کشور انجام شده است، از عدم استحکام لازم در ساختمان، ناکافی بودن تجهیزات و امکانات ایمنی، نداشتن آموزش کافی نیروی انسانی یعنی کارکنان کتابخانه، نداشتن برنامه مدون و به‌طور کلی عدم آمادگی لازم برای مقابله با حوادث و سوانح طبیعی و غیرطبیعی حکایت دارند. نتایج برخی از این پژوهش‌ها که در بخش پیشینه پژوهش نیز اشاره شده مانند رقابی (۱۳۷۷)، شعبانی و مرجانی (۱۳۸۷)، حسینی (۱۳۸۸)، محمدی (۱۳۹۲) و نیکنام (۱۳۸۱) با نتایج این پژوهش همخوانی دارند.

ساختمان کتابخانه‌ها و سیستم گرمایش و سرمایش ساختمان نیز گزارش‌های مطلوب و رضایت‌بخشی به دست نیامد و از مجموع اطلاعات حاصله می‌توان چنین نتیجه گرفت که ساختمان‌های کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان در شرایط بحران از آمادگی لازم برخوردار نیستند.

در ارتباط با میزان آمادگی کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با بلایای طبیعی مانند سیل، زلزله و طوفان، نتایج حاصل نشان داد که فقط نیمی از کتابخانه‌ها (۵۴ درصد)، از وضعیت عالی و خوب برخوردارند و کمتر از نیمی از کتابخانه‌ها، شرایط متوسط و ضعیفی دارند. از آنجا که منابع اصلی مجموعه کتابخانه‌ها و آرشیوها معمولاً نسبت به آب بسیار حساس هستند و در صورت بروز سوانح و حوادثی مانند ترکیدگی لوله آب، نشت آب از پشت‌بام، ترک خوردگی دیوار و یا در اثر استفاده از آب برای خاموش کردن آتش‌سوزی، ممکن است خسارات بسیار هولناکی به مجموعه اسناد و مدارک آرشیو وارد شود. این اتفاق ممکن است در نتیجه حوادث طبیعی ناشی از طغیان رودخانه‌ها و یا باران شدید نیز رخ دهد. در نهایت ممکن است ظرف چند دقیقه، هزاران نسخه دست‌نوشته و اوراق آرشیو و کتابخانه در آب غرق شوند. در اکثر کتابخانه‌ها، از پی ساختمان و لوله‌کشی‌ها بازرسی‌های دوره‌ای و منظم انجام نمی‌شود و اگر لوله‌ای پوسیده آب نشت کند، بسیار دیر هنگام متوجه شده و می‌تواند منجر به خسارات غیرقابل جبران شود. همچنین، اگر سیل جاری شود می‌تواند خسارات جبران‌ناپذیری وارد کند؛ مانند سیلی که در مؤسسه تحقیقات مهندسی جهاد به وقوع پیوست و چون برای مقابله با چنین حادثه‌ای تمهیدات لازم اندیشیده نشده بود، مجموعه کتابخانه تخریب و به آن آسیب جدی وارد آمد.

بر اساس یافته‌های پژوهش، ۵۴ درصد از ساختمان کتابخانه‌ها در برابر زلزله مقاومت دارند و ۴۶ درصد از مقاومت لازم برخوردار نیستند که این وضعیت چندان مناسب نیست. با توجه به این که حدود ۹۰ درصد از کتابخانه‌ها برای پیشگیری از صدمات

از لحاظ بررسی و کنترل پایه‌های ساختمان کتابخانه‌ها و سیستم گرمایش و سرمایش ساختمان نیز وضعیت کتابخانه‌ها، چندان رضایت‌بخش نیست. اکثر ساختمان‌های کتابخانه‌ها قدیمی بوده و به همان نسبت سیم‌کشی‌های برق نیز کهنه و پوسیده هستند. بنابراین، بر اثر نوسانات برق، امکان اتصال و بروز آتش‌سوزی وجود دارد. نتایج به دست آمده همچنین حکایت از آن دارد که ساختمان کتابخانه‌های مورد مطالعه برای مقابله با حوادث از آمادگی لازم برخوردار نیستند. لذا با توجه به این که بسیاری از این کتابخانه‌ها محل نگهداری ذخایر ژنتیکی و گیاهی و منابع اطلاعاتی کمیاب و منحصر به فردی هستند، در صورت وقوع حوادث یادشده، جبران خسارات احتمالی غیر ممکن خواهد بود. بنابراین، مسائل ایمنی و امنیتی این کتابخانه‌ها همیشه باید اولویت نخست مدیران و مسئولان باشد. در این رابطه پژوهش‌های انجام شده در کشورهای دیگر مانند بوچان (۱۹۹۸)، یوسی دیوبس (۲۰۰۲) و ماتیوس (۲۰۰۶) بیشتر از این دیدگاه، منابع کتابخانه را بررسی کرده‌اند و با نتایج این مطالعه همخوانی دارند.

در دنیای دیجیتال امروز که کوچک‌ترین فروشگاه‌ها نیز به انواع و اقسام دستگاه‌های هشداردهنده و اطفای حریق مجهز هستند، متأسفانه تعداد زیادی از کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان (۸۶ درصد) به هیچ‌گونه سیستم اعلام‌خطری مجهز نیستند. بنابراین، با توجه به این که اکثر کتابخانه‌های مورد بررسی، در حومه شهرها واقع شده‌اند و معمولاً از مراکز آتش‌نشانی و امدادسانی دور هستند لازم است به وسایل و تجهیزات کشف خودکار حریق مجهز شوند و کارکنان کتابخانه‌ها نیز برای مقابله با حوادث و استفاده از کمک‌های اولیه آموزش‌های لازم را فراگیرند. همان‌طور که نتایج برخی پیشینه‌های پژوهشی مانند شعبانی و مرجانی (۱۳۸۷)، حسینی (۱۳۸۸)، محمدی (۱۳۹۲) و نیکام (۱۳۸۱) نشان می‌دهد، بسیاری از کتابخانه‌های داخل کشور نیز فاقد لوازم و تجهیزات ایمنی مناسب برای مقابله با سوانح و حوادث هستند. با استناد به نتایج این پژوهش، در بسیاری از کتابخانه‌های مورد بررسی، از وضعیت بررسی پی و پایه‌های

کتابخانه‌ها بیمه هستند و ۹۳ درصد کتابخانه‌ها از پوشش بیمه‌ای برخوردار نیستند. هرچند در صورت از بین رفتن منابع نایاب و کمیاب، نمی‌توان منابع را جایگزین کرد، اما برای تهیه و تأمین تجهیزات، بازسازی و خرید لوازم و وسایل ارزشمند کتابخانه‌ای، حمایت‌های بیمه می‌تواند تا حدود زیادی کارگشا باشد.

در مورد آموزش کارکنان کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان برای مقابله با حوادث و انجام اقدامات ضروری پس از بروز حوادث، نتایج حاصل بیانگر آن است که کمتر از ۱۰ درصد کارکنان کتابخانه‌ها، آموزش‌های لازم را فرا گرفته‌اند، ۲۶ درصد تا حدودی برای استفاده از وسایل اطفای حریق آموزش دیده‌اند و ۶۴ درصد اصلاً آموزش ندیده‌اند. بنابراین، باید اشاره کرد که در صورت بروز آتش‌سوزی، کارکنانی که آموزش استفاده صحیح از وسایل آتش‌نشانی را فرا گرفته باشند، نمی‌توانند در مهار آتش کمک مؤثری نمایند و صرف وجود وسایل آتش‌نشانی در کتابخانه مشکلی را حل نخواهد کرد. برای مقابله با سیل و آب‌گرفتگی نیز هیچ‌یک از کارکنان کتابخانه‌ها آموزش ندیده‌اند. این در حالی است که بیشتر حوادثی مانند زلزله یا آتش‌سوزی، همراه با آب‌گرفتگی است. همچنین، برخی از کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان، در مناطق سیل‌خیز قرار دارند و هر ساله مواردی از وقوع سیل در کتابخانه گزارش می‌شود. طبق نتایج حاصله، میزان آمادگی کارکنان کتابخانه‌ها برای استفاده از کمک‌های اولیه بسیار پایین است و آموزش کمک‌های اولیه برای پیشگیری و مقابله با بحران به‌خوبی انجام نشده است. در صورت وقوع حادثه، اکثر کارکنان حتی از شیوه استفاده از وسایل اولیه موجود در کتابخانه نیز آگاهی ندارند. درخصوص آموزش کارکنان کتابخانه‌ها برای مقابله با حوادث و انجام اقدامات ضروری پس از بروز حوادث، نتایج این پژوهش با نتایج اکثر پژوهشگران داخلی و برخی پژوهشگران خارجی همخوانی دارد و در همه موارد از کمبود و ضعف آموزش و آمادگی کارکنان حکایت دارند. در ارتباط با اینکه آیا کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز تابعه سازمان

زلزله هیچ‌گونه طرح و برنامه‌ای ندارند، بهتر است پیش از وقوع هر حادثه‌ای، چاره‌ای اندیشیده شود. میزان مقاومت ساختمان کتابخانه‌ها در برابر طوفان نیز لازم است بهبود یابد زیرا یک‌سوم از مدیران کتابخانه‌ها اظهار داشته‌اند که کتابخانه‌های آن‌ها در برابر طوفان‌های بزرگ مقاومت ندارند. در زیربنا یا اطراف ساختمان کتابخانه‌ها نباید قنات یا سفره آب زیرزمینی وجود داشته باشد. با این حال، در حدود ۴۰ درصد از موارد، وجود قنات و یا سفره آب زیرزمینی در اطراف کتابخانه را محتمل دانسته‌اند. این در حالی است که بیش از ۹۰ درصد کتابخانه‌ها برای مقابله با سیل و آب‌گرفتگی از آمادگی لازم برخوردار نیستند. بنابراین، با استناد به نتایج به‌دست آمده می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز از آمادگی لازم برای مقابله با بلایای طبیعی مانند سیل، زلزله، طوفان برخوردار نیستند. با توجه به این که اکثر مؤسسات و مراکز تحقیقاتی در مکان‌های دور از شهر واقع شده‌اند، در صورت وقوع حوادث و اتفاقاتی از این دست، مدیریت این‌گونه بحران‌ها برای مدیران کتابخانه‌های مورد مطالعه بسیار دشوار و حتی ناممکن است.

در زمینه میزان آمادگی کتابخانه‌ها برای مقابله با بلایای انسان‌ساخت مانند آتش‌سوزی، آب‌گرفتگی ناشی از ترکیدگی لوله و موارد دیگر، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اکثر کتابخانه‌های مورد مطالعه به هیچ‌گونه سیستم اعلام‌خطری مجهز نیستند و فقط در تعداد کمی از کتابخانه‌ها سیستم حساس به دود یا انواع دیگر دستگاه‌های اعلام‌خطر وجود دارد. برای مهار آتش، در اکثر کتابخانه‌ها کپسول آتش‌نشانی پودری، کپسول گاز کربنیک و یا دستگاه‌های ترکیبی وجود دارد. در مواقع بروز آتش‌سوزی، در اغلب کتابخانه‌ها (۸۲ درصد) راه‌های دسترسی به منابع وجود ندارد. لذا، با توجه به اینکه در ۸۸ درصد کتابخانه‌ها، جنس قفسه‌ها چوبی است و فاصله کتابخانه‌ها با ایستگاه‌های آتش‌نشانی نیز نسبتاً زیاد است، مقابله با چنین فجایعی بسیار دشوار و ناممکن است. درخصوص وضعیت بیمه کتابخانه‌ها، یافته‌های پژوهش نشان داد که تعداد اندکی از

جمهوری یا کتابخانه ملی) الگویی بومی و درعین حال استاندارد برای مقابله با بحران و بلایای طبیعی و غیرطبیعی در کتابخانه‌ها تدوین شده و به همه وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها ابلاغ شود تا از بروز حوادث جلوگیری شود و یا در صورت وقوع حادثه، میزان خسارات جانی و مالی کاهش یابد.

فهرست منابع

- ۱- اشمن، جان (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی مقابله با حوادث در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی. ترجمه مریم خسروی. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- ۲- حسینی، مازیار (۱۳۸۸). مدیریت بحران. تهران: نشر شهر.
- ۳- رقابی، فرنوش (۱۳۷۷). بررسی شرایط ایمنی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد واحد تهران شمال.
- ۴- شعبانی، احمد و مرجانی، عباس (۱۳۸۶). ایمنی کتابخانه‌های تابعه سازمان آستان قدس رضوی از دیدگاه مسئولان. مدیریت اطلاعات، ۴ (۲): ۲۲۳-۲۳۰.
- ۵- محسنیان، سمیه سادات (۱۳۸۸). مدیریت بحران در آرشیوها موزه‌ها (گنجینه‌ها). گنجینه اسناد. سال نوزدهم دفتر دوم، تابستان.
- ۶- محمدی، صغری (۱۳۹۲). بررسی وضعیت مدیریت بحران در کتابخانه‌های عمومی منطقه ۱۰ شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی.
- ۷- نیکنام، مهرداد (۱۳۷۵). برنامه‌ریزی ملی برای حفظ منابع کتابخانه‌ها به هنگام بروز بلایای طبیعی، پیام کتابخانه، ۲ (۱): ۱۲.
- ۸- نیکنام، مهرداد (۱۳۸۱). بررسی وضعیت حفاظت و نگهداری مواد کتابخانه‌های ایران. فصلنامه کتاب، زمستان ۱۳۸۱، ش. ۵۲. ص. ۳۰-۵۳.

برنامه‌ای مدون برای مدیریت بحران دارند یا خیر، نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که تنها ۴ درصد از کتابخانه‌ها برای چگونگی مقابله و کنترل بحران‌ها دارای برنامه مدونی هستند و از آن میان فقط یک کتابخانه برنامه‌های خود را به‌طور مرتب (هر ۶ ماه یک‌بار) بازبینی و روزآمد می‌کند. ۹۶ درصد کتابخانه‌ها فاقد برنامه‌ای مدون برای مدیریت بحران بوده و آن را روزآمد می‌کنند. در این زمینه نتایج پژوهش‌های داخلی مانند رقابی (۱۳۷۷)، شعبانی و مرجانی (۱۳۸۷)، حسینی (۱۳۸۸)، محمدی (۱۳۹۲)، نیکنام (۱۳۸۱) و برخی پژوهش‌های خارجی مانند آزیگبا و رادت (۲۰۰۸) با یافته‌های این پژوهش همخوانی دارد و نشان می‌دهد که تدوین برنامه مناسب برای مدیریت بحران، برای اغلب مدیران کتابخانه‌ها اهمیت چندانی ندارد.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان به این نکته اشاره داشت که بیشتر پژوهش‌هایی که در حوزه ایمنی کتابخانه‌ها در کشور ما انجام شده، همه از عدم استحکام لازم ساختمان‌ها، ناکافی بودن تجهیزات و امکانات ایمنی، نداشتن آموزش کافی نیروی انسانی، نداشتن برنامه مدون برای مدیریت بحران و به‌طور کلی عدم آمادگی لازم برای مقابله با حوادث و سوانح طبیعی و غیرطبیعی حکایت دارند. درحالی‌که با نگاهی به پیشینه‌های خارجی می‌توان دریافت که تا حدود زیادی از لحاظ استحکام و ایمنی کتابخانه و وضعیت مناسبی دارند و دغدغه اصلی آن‌ها حفظ و نگهداری منابع کتابخانه از آسیب‌های مختلف مانند قارچ‌ها و حشرات، جلوگیری از رطوبت، جلوگیری از سرقت و سایر بلایای انسان‌ساخت است و در اغلب موارد نیز به دنبال تدوین برنامه‌های مکتوب و مدون مدیریت و کنترل بحران هستند.

بررسی منابع موجود در زمینه مدیریت بحران نشان می‌دهد که استانداردهای زیادی در زمینه مدیریت بحران و مقابله با حوادث و بلایای طبیعی و غیرطبیعی در دنیا وجود دارد اما تاکنون الگو و استاندارد مشخصی برای مدیریت بحران در کتابخانه‌های ایران ارائه نشده است. بنابراین، با توجه به ویژگی‌ها و ساختارهای داخلی کشورمان، پیشنهاد می‌شود که در سطح ملی (نهاد ریاست

- 9- Aziagba, Philip; Edet, Glory T. (2008). *INTERNATIONAL PERSPECTIVES: Disaster-Control Planning for Academical Libraries in West Africa*. Available online 23 April 2008. www.alastore.ala.org/
- 10- Liu, Jiazhen (1999). *Preservation of library materials in china: problems and solutions*. *Asian libraries*, 8 (12), 480-483.
- 11- Matthews, Graham and Feather, John. (editors). (2003). *Disaster management for libraries and archive*. England. Ashgate.
- 12- Mc comb, Mark (2004). *Library security Sanferancisco: RLSINC*.

-
- 14- Willard. J. (2005), *Materials Research Series, Preservation 101c: An Internet Course on paper Conservation 1999. Marriott library.* National Center for Preservation Technology and Training. NCPTT. From www.ncptt.nps.gov/products.
- 13- Morris, Jhon (2008). Managing the library fire risk berkely: university of California Uc Pavis General Library: Administrativ unit riview (2002). *Library safety and security retrieved 25 august 2010 from [http:// library. Uc pavis.edu](http://library.Uc pavis.edu). Pdf*

Safety in libraries affiliated to the Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO)

Fatemeh Zabihi Faridian^{1*}

Javad Bashiri²

1- M. A. in Institute of Technical and Vocational Higher Education, Agriculture Jihad. Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, Iran

2-Faculty Members of Agricultural Scientific Information and Documentation Center. Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, Iran

Abstract

Purpose: The main purpose of this study is the determining safety status of libraries of research institutes and centers of agricultural research, education and extension organization in the face of natural and abnormal disasters.

Method: For this research, a descriptive survey method has been used. The statistical population of the study consisted of 104 specialized libraries of institutes and centers of the organization. Data was collected by using a questionnaire. For data analysis, SPSS software was used and for designing and drawing graphs and tables, Excel was used.

Results: The results show that %44 of libraries' buildings are in good condition against natural disasters. %54 of libraries' buildings are resist against the earthquake and %68 against the storm. %86 of libraries are not equipped with any alarm system, and more than %90 lack emergency exit and more than %92 lack insurance coverage. %35 of library staff has completed full or initial training in firefighting. %94 of libraries do not have any curriculum to deal with the crisis.

Conclusion: Most of the libraries of the institutes and research centers of the organization are not ready to deal with natural and abnormal disasters and crisis management in the libraries are weak.

Keywords: Crisis Management; Libraries; Flood; Earthquake; Storm; Fire; Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO)